

JUSTYNA TREPKA-STAROSTA

Wyższa Szkoła Biznesu National Louis University w Nowym Sączu

ZACHOWANIA AGRESYWNE I AUTODESTRUKTYWNE A ICH WPŁYW NA POSTRZEGANIE SIEBIE PRZEZ ADOLESCENTÓW

Zachowania agresywne i autodestruktywne, jak każde inne zachowanie, podejmowane są ze względu na jakiś cel. Zachowania te pełnią wiele funkcji. Człowiek reagujący agresją w celu obrony swojego życia czy własności wydaje się usprawiedliwiony. Użycie agresji motywowane chęcią niszczenia wzbudza oburzenie i uczucia potępienia wykonawcy czynu, nie znajdując dla takiego działania moralnego uzasadnienia. Również zachowania autodestrukcyjne wywołują niepokój i niezrozumienie, dlaczego ktoś miałby sobie robić krzywdę. Często na pozór irracjonalne zachowania, pozostające w sprzeczności z fundamentalnym instynktem życia czy zasadami współżycia, pełnią bardzo ważne funkcje w życiu jednostki, która została pozbawiona innych form radzenia sobie z trudnościami egzystencji, np. umiejętnościami podejmowania decyzji czy radzeniem sobie z trudnymi emocjami, stresem. Zachowania agresywne i autoagresywne często są podejmowane przez młodych ludzi ze względu na ich charakter adaptacyjno-obronny. Zachowania destrukcyjne i autodestrukcyjne służą redukcji występującego napięcia poprzez obniżenie poziomu pobudzenia. Pozwalają również na podtrzymanie, obronę bądź podwyższenie poczucia wartości i samooceny, a także na utrzymanie ciągłości swojego poczucia tożsamości (Kubacka-Jasiecka, 2006). Zachowania autoagresywne są problemem jednostek, które cechują się słabą kontrolą emocjonalną oraz nie mają konstruktywnych sposobów odreagowywania swoich emocji. Bywają też swoistym wyrazem cierpienia.

Zastanawiające, jaka jest różnica w postrzeganiu siebie przez nastolatki podejmujące się zachowań autodestruktywnych, jaki mają one wpływ na proces przystosowania się *versus* nieprzystosowania się do życia.

CEL PODJĘTYCH BADAŃ

Celem podjętych badań jest ustalenie, czy istnieją (a jeśli tak, to w jakim zakresie) różnice w obrazie własnej osoby oraz samoocenie między nastolatkami prezentującymi zachowania agresywne na zewnątrz a tymi, którzy kierują wrogie impulsy przeciw sobie.

Warto zadać sobie również pytanie dotyczące podobieństw czy różnic w strukturze Ja badanych jednostek i określić jej wpływ na podejmowane zachowania.

PYTANIA BADAWCZE I HIPOTEZY

W przedstawianej pracy zadano następujące pytanie badawcze:

Czy obraz siebie osób autodestruktywnych będzie się różnił od obrazu własnego osoby osób agresywnych?

Zadane pytanie implikuje do postawienia następujących hipotez badawczych.

H1: Jednostki autodestruktywne charakteryzują się niższą samooceną niż jednostki agresywne.

H2: Jednostki agresywne posiadają bardziej korzystny obraz siebie niż jednostki autodestruktywne.

ZMIENNE I ICH OPERACJONALIZACJA

W niniejszej pracy najważniejszymi czynnikami, które będą podlegały analizie, są: OBRAZ SIEBIE ORAZ SAMOOCENA globalna, której pojęcie często używane jest zamiennie z pojęciem poczucia własnej wartości (Crocker, Major, 1989; Mruk, 2006).

W pracy OBRAZ SIEBIE przejawia się w pięciu wymiarach:

1. Ja-psychologiczne,
2. Ja-społeczne,
3. Ja-seksualne,
4. Ja-rodzinne,
5. Ja-mechanizmy radzenia sobie.

W każdym z tych wymiarów nastolatek może oceniać siebie bardziej lub mniej negatywnie. W niniejszym opracowaniu obraz siebie traktowany jest jako wyraz głębszych struktur poznawczych oraz cech osobowości. Definiowany jest jako całość myśli, system poglądów, wyobrażeń, spostrzeżeń i uczuć wobec siebie (Offer, Ostrov, Howard 1982). Struktura Ja to wiedza jednostki na temat siebie, ma ona charakter złożony i stanowi indywidualne doświadczenie podmiotu. Wiedzę tę zdobywa się w procesie permanentnego testowania koncepcji własnej osoby. Informacje na swój temat mogą mieć

postać sądów opisowych – samowiedza, lub sądów wartościujących – samoocena, która może mieć charakter uogólniony – kiedy dotyczy oceny siebie jako całości, lub jednostkowy – kiedy odnosi się do pojedynczych cech czy właściwości (Kozielecki, 1986; Łukaszewski, 1974).

W omawianej pracy SAMOOCENĘ będziemy rozumieć za M. Rosenbergiem jako wyraz świadomej postawy wobec Ja. Samoocena w tym rozumieniu jest więc pozytywną lub negatywną postawą wobec Ja, rodzajem globalnej oceny siebie. Wysoka samoocena oznacza, że jest się wystarczająco wartościowym człowiekiem, jednak nie oznacza, że jest się lepszym od innych; niska samoocena natomiast oznacza niezadowolenie z siebie, w pewnym sensie odrzucenie wobec Ja. Tak definiowana samoocena jest jednym z elementów koncepcji Ja i u osób dorosłych ma względnie stały charakter (Blascovich, Tomaka, 1991).

Czynnikami niezwykle istotnymi w niniejszej pracy są: AUTODESTRUKCJA, AGRESJA i AUTOAGRESJA.

AUTODESTRUKCJĄ nazwiemy każde zachowanie podejmowane dobrowolnie, które bezpośrednio bądź pośrednio wpływa na zdrowie emocjonalne, społeczne i fizyczne jednostki lub zagraża życiu człowieka (Suchańska, 1998).

Termin agresja jest terminem wieloaspektowym, trudno o jego zwięzłą i wyczerpującą definicję, obejmuje różne klasy zachowań. W psychologii występuje ogólna definicja agresji, przez którą rozumie się każdą formę zachowania, którego celem jest wyrządzenie szkody lub spowodowanie obrażeń innej żywej istocie, motywowanej do uniknięcia takiego potraktowania (Baron, Richardson, 1994).

Do bezpośrednich form autoagresji należą zachowania suicydalne, czyli motywowane chęcią samounicestwienia, oraz wszelkiego rodzaju samookaleczenia i samouszkodzenia. W przypadku bezpośrednich samouszkodzeń związek pomiędzy zachowaniem a jego konsekwencją jest ścisły i wyraźny, podczas gdy w wypadku pośrednich zachowań autodestrukcyjnych związek ten jest odległy i niejednoznaczny (Babiker, Arnold, 2001). Autoagresja pośrednia definiowana jest jako skłonność do podejmowania zachowań zwiększających prawdopodobieństwo negatywnych, a zmniejszająca prawdopodobieństwo pozytywnych konsekwencji dla podmiotu (Suchańska, 1998). Przykładami zachowań pośrednio autodestrukcyjnych są: intencjonalne cierpienie, intencjonalne niepowodzenia i porażki, wyuczona bezradność, impulsywność, zachowania ryzykowne, uleganie pokusom, np. ryzykowny seks, nałogi i uzależnienia, samoutrudnianie, nieuważność, zaniedbania (w tym zdrowotne), zaburzenia łaknienia, tj. skrajna otyłość, bulimia czy anoreksja (Suchańska, 1998). Aby określić analizowane powyższe czynniki, w podjętych badaniach wykorzystano następujące narzędzia i techniki badawcze:

Do zbadania stopnia agresywności młodzieży użyto inwentarza: Skala Agresji Buss-Durkee. Skala SABD Inwentarz ten nie służy do badania ani przyczyn, ani intencji agresywnego zachowania, pozwala jednakże uchwycić stopień nasilenia agresji oraz formy,

w jakich się ona przejawia. Siedem ze skal inwentarza agresji Bussa i Durkee (według dotychczasowych analiz) mierzą różne formy agresji i wrogości, a jedna mierzy poczucie winy (Kosewski, 1967). Na czynnik agresji składają się: agresja fizyczna, agresja pośrednia, skłonność do irytacji oraz agresja słowna; a na czynnik wrogości: negatywizm, uraza i podejrliwość.

Do oceny stopnia autodestrukcji użyto kwestionariusza własnej konstrukcji, który składał się z 79 pytań zamkniętych, gdzie badany miał możliwość udzielenia odpowiedzi, z jaką częstotliwością zdarza mu się przejawiać zachowania autodestruktywne. Badany zaznaczał jedną odpowiedź na czterostopniowej skali – nigdy, często, czasem, zawsze. Na podstawie literatury przedmiotu zostały wyróżnione następujące zachowania autodestruktywne, które znalazły swoje odzwierciedlenie w kwestionariuszu:

1. Chęć uwolnienia się od emocjonalnego napięcia, motyw odczucia ulgi.
2. Intensywność odczuwania emocji.
3. Funkcja społeczna: komunikacja cierpienia, zachowania motywowane chęcią uniknięcia czegoś, chęć poczucia się częścią grupy, poczucie społecznej izolacji.
4. Formowanie się dezadaptacyjnych przekonań: na temat siebie – uderzające w poczucie wartości; na temat świata – schemat nieufności i wykorzystywania.
5. Poczucie niewystarczającej kontroli swoich impulsów.
6. Autodestrukcja bezpośrednia – samookaleczenia.

Użyta do badania Skala Chronicznej Autodestruktywności Kelley (polska adaptacja – Suchańska, 1998) miała na celu określenie autodestrukcji pośredniej. Poszczególne pytania zaliczono do jednego z pięciu zasadniczych zachowań autodestruktywności pośredniej, tj.: **zachowania transgresyjne, zaniedbania zdrowotne, osobiste i społeczne, pasywność, nieuważność.**

Do pomiaru obrazu siebie (Ja psychologiczne, społeczne, seksualne, rodzinne, mechanizm radzenia sobie) zastosowano Kwestionariusz Obrazu Siebie D. Offera (1982).

Dodatkowo zastosowano Skalę Ogólnej Samooceny Rosenberga (1965).

DOBÓR I CHARAKTERYSTYKA GRUPY BADAWCZEJ

Badania przeprowadzono w latach 2014-2015. Badaniami objęto siedem klas, uczniów szkół średnich dobranych w sposób celowy. W skład grupy badawczej weszły trzy roczniki klas pierwszych, jeden rocznik klasy drugiej, jeden rocznik klasy trzeciej oraz dwie klasy czwartego rocznika. Badaniem objęto 154 adolescentów, z czego 91 osób stanowiły dziewczęta, a 63 badanych to chłopcy; średnia wieku badanej grupy wyniosła około 17 lat. Kobiety stanowiły 59,09%, a płeć męska wynosiła 40,91% badanej populacji (tab. 1). Mediana wieku badanej grupy jest równa 17 lat, przy czym najmłodszy uczestnik badań miał 14 lat, a najstarszy 20 lat (tab. 2).

Tab. 1. Procentowy udział kobiet i mężczyzn w badaniu

Płeć	N	%
Kobiety	91	59,09
Mężczyźni	63	40,91

Źródło: badania własne.

Tab. 2. Statystyka opisowa zmiennej wieku w badanej grupie

	N	Średnia	Mediana	Minimum	Maximum	SD
Wiek	154	17,01	17,00	14,00	20,00	1,278

Źródło: badania własne.

W niniejszym badaniu sytuacja rodzinna określana jest przez to, w jakim domu wychowują się badani, tzn. jaki jest skład rodziny badanych. Obrazuje to tabela 3. Z tabeli 4 można odczytać, jaki jest poziom wykształcenia rodziców badanej młodzieży.

Tab. 3. Procentowy rozkład sytuacji rodzinnej uczestników badań

Sytuacja rodzinna	N	%
Pełna rodzina	89	57,79
Rozbita rodzina	25	16,23
Zrekonstruowana	22	14,28
Brak rodzica	13	8,44
Sierota	1	0,66
Dom dziecka	4	2,6
Rodzina zastępcza	0	0

Źródło: badania własne.

Tab. 4. Procentowe przedstawienie zdobytego wykształcenia rodziców badanych uczestników

Rodzic	Wykształcenie	N	%
Matka	podstawowe	16	10,43
	zawodowe	63	41,58
	średnie	57	37,76
	wyższe	14	9,23
Ojciec	podstawowe	13	8,43
	zawodowe	73	48,07
	średnie	44	29,09
	wyższe	17	11,41

Źródło: badania własne.

STATYSTYKA OPISOWA ZMIENNYCH

W tabeli 5 możemy odczytać poszczególne wartości dla zmiennej agresja, takie jak: mediana, minimalny oraz maksymalny wynik osiągnięty w poszczególnych skalach kwestionariusza SABD. Natomiast co jest istotne, to średnie, które pomogą scharakteryzować grupę badawczą pod kątem tej zmiennej.

Przeprowadzona analiza statystyczna przy użyciu testu t-Studenta wykazała obecności istotnych różnic pomiędzy płciami w zakresie takich podskal, jak: agresja fizyczna, agresja pośrednia, skłonność do irytacji i negatywizm (tab. 6). Poziom istotności w niektórych skalach nie przekroczył krytycznej wartości 0,05, co oznacza, że nieznaczne różnice płciowe obserwujemy w takich skalach, jak: skłonność do irytacji, negatywizm, podejrzliwość i agresja słowna (tab. 7). W przypadku pozostałych skal nie występują istotne różnice między płciami.

Tab. 5. Statystyka opisowa zmiennej agresja

Zmienne	N	Średnia	Mediana	Minimum	Maximum	SD
Agresja fizyczna	154	10,10	10,00	0,00	20,00	5,28
Agresja pośrednia	154	8,64	8,00	0,00	16,00	4,199
Skłonność do irytacji	154	12,05	12,00	0,00	22,00	5,056
Negatywizm	154	5,40	6,00	0,00	10,00	2,464
Uraza	154	7,48	8,00	0,00	16,00	3,886
Podejrzliwość	154	10,40	10,00	2,00	20,00	3,295
Agresja słowna	154	15,66	16,00	0,00	26,00	4,533
Poczucie winy	154	9,81	10,00	2,00	18,00	4,214

Źródło: badania własne.

Tab. 6. Statystyka opisowa różnic płciowych zmiennej agresja

Zmienne	Średnia grupy kobiet	Średnia grupy mężczyzn	T	df	P
Agresja fizyczna	9,20	11,41	-2,609	152	0,010
Agresja pośrednia	9,19	7,84	1,974	152	0,050
Skłonność do irytacji	13,56	9,87	4,753	152	0,000
Negatywizm	5,78	4,84	2,360	152	0,020
Uraza	7,73	7,13	0,939	152	0,349
Podejrzliwość	10,65	10,03	1,143	152	0,255
Agresja słowna	16,07	15,08	1,331	152	0,185
Poczucie winy	9,92	9,65	0,393	152	0,695

Źródło: badania własne.

Tab. 7. Zbiorcze zestawienie średniej dla grupy, średnich dla poszczególnych płci oraz wartości uzyskanych stenów

Podskala SABD	Średnia grupy	ws (średnia)		WP (steny)	SD grupy
Agresja fizyczna	10,10	K	9,20	7	5,278
		M	11,41	7	
Agresja pośrednia	8,64	K	9,19	6	4,199
		M	7,84	6	
Skłonność do irytacji	12,05	K	13,56	5	5,056
		M	9,87	4	
Negatywizm	5,40	K	5,78	6	2,464
		M	4,48	7	
Uraza	7,48	K	7,73	7	3,886
		M	7,13	7	
Podejrzliwość	10,40	K	10,65	8	3,295
		M	10,03	7	
Agresja słowna	15,66	K	16,07	7	4,533
		M	15,08	6	
Poczucie winy	9,81	K	9,92	6	4,214
		M	9,65	6	

Źródło: badania własne.

Przytoczone wyniki (tab. 7) charakteryzują grupę pod względem natężenia agresji. Ogólnie można zauważyć, że grupa charakteryzuje się przeciętnym natężeniem agresji, choć niektóre uzyskane w podskalach wyniki mają tendencję do przejawiania wysokiego natężenia (tab. 7). Jak wynika z badań, grupa ma skłonność do urazu oraz podejrzliwości, co można tłumaczyć generalnie podwyższonym czynnikiem wrogości, który mógł się ukształtować na zasadzie dezadaptacyjnych przekonań na temat świata, że inni manipulują i oszukują w celu osiągnięcia jakiś własnych korzyści. Taki obraz świata powstaje w różnych okolicznościach, a w szczególności może być spowodowany trudną sytuacją rodzinną. Grupa ma także skłonność do przejawiania agresji fizycznej oraz słownej – być może jest to najbardziej dostępny sposób regulacji swych emocji, dokonywania autoprezentacji i egzekwowania posłuszeństwa. U kobiet w skali podejrzliwości odnotowuje się najwyższy stenowy wynik (8 sten). Wysoką wartość stenową osiągają skale: agresja fizyczna, uraza, podejrzliwości, agresja słowna oraz negatywizm. Podwyższony negatywizm może wynikać z chęci zakomunikowania swojej indywidualności; badani są w okresie dojrzewania i strukturalizowania swoich cech osobowości, co może przekładać się na podwyższoną potrzebę sprzeciwiania się autorytetom w celu poszukiwania własnej drogi myślenia. Skłonność do irytacji osiąga

niskie natężenie, co może świadczyć o tym, że grupa nauczyła się kontrolować swoje frustracje i wynikające z niej wybuchy złości lub swoje poirytowanie badani przekładają w czyn, stosując agresję fizyczną czy słowną. Reszta skal: agresja pośrednia i poczucie winy odznacza się przeciętnymi wynikami.

Analiza wyników dotyczących samooceny wskazuje, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni plasują się na poziomie 6 stena, co oznacza, że grupa charakteryzuje się przeciętną samooceną. Oznacza to, że grupa oscyluje pomiędzy przekonaniem, iż jest się wystarczająco wartościowym człowiekiem, a nieznacznym niezadowoleniem z siebie i chęcią bycia nieco lepszym. Może to wskazywać, że grupa akceptuje i zna swoje mocne i słabe strony, ale w celu podtrzymania samooceny może stosować takie strategie, jak: zaprzeczenie odpowiedzialności za porażkę, deprecjonowanie osób, stosowanie strategii samoutrudniania.

Do analiz statystycznych obrazu siebie użyto wyników surowych, gdzie niski wynik oznacza dobre przystosowanie badanego w tym wymiarze obrazu siebie, którego dotyczy, wysoki zaś oznacza słabe przystosowanie.

Jak wynika z tabeli 9, analiza wymiaru Ja-psychologiczne wskazuje, że badana młodzież nie do końca radzi sobie z naciskami płynącymi z zewnętrznego otoczenia oraz z impulsami ze świata wewnętrznego. Słabo zaakceptowała zmiany zachodzące w ciele. Za to wydaje się w miarę zrównoważona emocjonalnie. W wymiarze Ja-społeczne analiza uzyskanych wyników wykazuje, iż badani adolescenti charakteryzują umiarkowane relacje społeczne, przeciętny stopień rozwoju samoświadomości w zakresie wartości moralnych oraz niezbyt aktywne podejmowanie działań związanych z nauką i planowaniem swojej zawodowej przyszłości. Wymiar Ja-seksualne, który odnosi się do problemu dojrzewania, jakim jest integracja popędu seksualnego, życia emocjonalnego i funkcjonowania społecznego wskazuje w badanej populacji na niską otwartość grupy badawczej na doświadczenia seksualne, jest to grupa raczej konserwatywna. W skali relacje rodzinne uzyskane wyniki wskazują na słabe relacje rodzinne nastolatków i poczucie małego wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców. W wymiarze Ja-mechanizmy radzenia sobie analiza uzyskanych wyników wskazuje, że grupa cechuje się niską kontrolą świata zewnętrznego. Mimo braku objawów psychopatologicznych, mają słaby system mechanizmów radzenia sobie. Wychodzi na to, że badani nastolatkowie nie radzą sobie ze swoim bezpośrednim otoczeniem, co może w przyszłości prowadzić do występowania objawów psychopatologicznych. Ogólnie podsumowując, analiza kwestionariuszem D. Offera wykazała, że badana młodzież:

- nie radzi sobie z naciskami płynącymi z zewnętrznego środowiska,
- słabo zaakceptowała zmiany zachodzące w ciele,
- zdaje się w miarę stabilna emocjonalnie,
- charakteryzuje się w miarę dobrymi relacjami społecznymi,

Tab. 8. Statystyka opisowa zmiennej Obraz Własnej Osoby

Zmienne	N	Śred- nia	Media- na	Mini- mum	Maxi- mum	SD
PS1 – kontrola emocjonalna	154	27,16	27,00	13,00	41,00	4,444
PS2 – emocjonalny ton	154	31,53	31,00	19,00	46,00	5,220
PS3 – obraz własnego ciała	154	34,26	34,00	22,00	47,00	4,531
SS1 – relacje społeczne	154	27,84	28,00	14,00	43,00	5,695
SS2 – morale	154	32,34	32,50	18,00	46,00	5,082
SS3 – cele: wykształcenie i zawód	154	32,75	33,00	20,00	46,00	5,012
SxS – postawy seksualne	154	35,00	35,00	22,00	47,00	4,965
FS – relacje rodzinne	154	63,84	64,00	39,00	87,00	6,659
CS1 – kontrola świata zewnętrznego	154	34,99	35,00	18,00	47,00	4,856
CS2 – psychopatologia	154	47,78	48,00	31,00	64,00	5,914
CS3 – przystosowanie	154	43,30	43,00	26,00	58,00	6,18

Źródło: badania własne.

– cechuje się stopniem rozwoju samoświadomości w zakresie wartości moralnych określanym jako przeciętny,

– nie jest zbyt aktywna w podejmowaniu działań związanych z nauką i planowaniem swojej zawodowej przyszłości,

– uzyskane wyniki w skali postaw seksualnych sugerują na niską otwartość grupy na doświadczenia seksualne,

– relacje rodzinne badanych raczej ukazują się jako słabe, występuje poczucie niewystarczającego wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców,

– badani nastolatki, pomimo braku poważnych objawów psychopatologicznych, nie radzą sobie ze swoim bezpośrednim otoczeniem,

– grupa cechuje się niską kontrolą świata zewnętrznego, przy słabym systemie mechanizmów radzenia sobie, aczkolwiek brak jest obecności poważniejszych objawów psychopatologicznych.

Obecność takiego stanu rzeczy można upatrywać w specyficznych czynnikach, które oddziałują na osoby z grupy. Znaczące mogą być tu ich relacje rodzinne, które nie są dla nich wystarczająco satysfakcjonujące. Badani nie czują odpowiedniego wsparcia ze strony rodziców, a klimat domu oceniają jako negatywny. Prawdopodobnie w czynniku rodzinnym należy upatrywać większość trudności, jakie ujawniają się w obrazie siebie, takich jak: słaba kontrola emocjonalna, nieumiejętność integracji popędu seksualnego, niska kontrola świata zewnętrznego, która (nawiązując do powyższych wyników) może być powodowana lub powoduje wysoki stopień podejrzliwości. Jeśli chodzi o tworzenie planów związanych z nauką i wykształceniem, to wyniki badań wła-

snych wskazują, że niski status socjoekonomiczny rodziny może być przyczyną braku ambicji dotyczących aspiracji związanych z nauką i przyszłym zawodem. Także szkoła, w której przeprowadzono badania, skupia młodzież, która nie lubi się uczyć – co może być przyczyną braku potrzeby kształcenia naukowego.

Analiza zachowań agresywnych badanej młodzieży wskazuje, iż badana grupa nie prezentuje skłonności autoagresywnych. Stopień krzywdzenia siebie w celu rozładowania emocji, które kierowane miałyby być chęcią uwolnienia się od napięcia emocjonalnego, jest bardzo niski. Intensywność odczuwania silnych emocji też jest niska, choć odchylenie standardowe jest dość wysokie, co wskazywałoby na duże zróżnicowanie grupy pod tym względem. Aleksytymia w tej grupie scharakteryzowana jest jako niska, co oznacza że badana grupa nie ma problemu z niezdolnością do rozumienia swoich emocji, identyfikowania ich, nazywania i wyrażania. Bardzo niskie jest natężenie stanu dysocjacji, który często towarzyszy osobom autoagresywnym w bezpośrednich aktach autodestrukcji. Również bardzo niskie jest natężenie społecznej funkcji autoagresji, która miałaby służyć komunikacji cierpienia, wołania o pomoc czy też uniknięcia czegoś przykrego.

Do niskich wyników zalicza się: dezadaptacyjne przekonania zarówno uderzające w poczucie własnej wartości, jak i te, które potęgują nieufność wobec świata. Niskie jest natężenie emocjonalnej deprivacji, tj. uczucia, że jest się nielubianym, niekochanym i nikt nie jest w stanie zapewnić wystarczającej miłości. Grupa cechuje się niskim poczuciem społecznej izolacji i nie występuje poczucie niewystarczającej kontroli przeżywanych silnie emocji. Bardzo niskie jest też natężenie samych bezpośrednich aktów autodestrukcji. W rezultacie globalny wynik natężenia stopnia autodestrukcji bezpośredniej jest charakteryzowany jako niski.

Analiza zachowań agresywnych – agresji pośredniej – wskazuje, że badana młodzież charakteryzuje się niskim poziomem autoagresji pośredniej.

Z tabel wynika, iż średnia grupy dla autoagresji pośredniej to 139,12 (tab. 10). Szczegółowe średnie (tab. 11) to dla mężczyzn $M = 136,8$, a dla kobiet $M = 140,68$.

Wszystkie wymienione wyżej wartości dla autodestrukcji pośredniej mieszczą się w przedziale 4. stenu. Oznacza to, że grupa charakteryzuje się niskim poziomem autodestrukcji pośredniej, w skład której wchodzi takie zachowania, jak: intencjonalne cierpienie, intencjonalne niepowodzenia i porażki, bezradność, zachowania ryzykowne, zachowania impulsywne, uleganie pokusom, samoutrudnianie, nałogi i uzależnienia, zaniedbania (w tym zdrowotne). Grupa charakteryzuje się niskim natężeniem wyżej wymienionych zachowań, aczkolwiek analiza wyników z uwzględnieniem odchylenia standardowego ukazuje, że grupa jest dość zróżnicowana pod względem badanej zmiennej. Jeżeli chodzi o różnice płciowe zmiennej autoagresja pośrednia, to nie stwierdzono istotnych różnic między płciami w przypadku tej zmiennej w analizowanej grupie badawczej.

Tab. 9. Zestawienie wybranych wartości dla zmiennej autoagresja bezpośrednia

Zmienne	Możliwie maksymalny wynik do osiągnięcia	Maksymalnie osiągnięty wynik	M	SD	Natężenie autoagresji
I uwolnienie od napięcia	12	8,00	1,28	1,705	bardzo niskie
II intensywność odczuwania emocji	39	25,00	11,64	5,228	przeciętnie niskie
III aleksytymia	6	6,00	1,25	1,259	niskie
IV stan dysocjacji	9	6,00	0,65	1,146	bardzo niskie
V f. społeczna – komunikacja cierpienia	12	9,00	0,69	1,505	bardzo niskie
V f. społeczna – unikanie odpowiedzialności	6	5,00	0,47	1,043	bardzo niskie
V f. społeczna – konformizm	3	2,00	0,08	0,314	bardzo niskie
V f. społeczna – suma	21	13,00	1,25	2,580	bardzo niskie
VI przekonania dezadaptacyjne – uderzające w poczucie wartości	24	18,00	4,90	3,772	niskie
VI przekonania dezadaptacyjne – nieufność wobec świata	6	6,00	1,93	1,572	niskie
VI przekonania dezadaptacyjne – suma	30	23,00	6,82	4,689	niskie
VII emocjonalna deprywacja	15	12,00	2,90	2,755	niskie
VIII poczucie izolacji społecznej	18	14,00	2,75	3,002	niskie
IX poczucie niewystarczającej kontroli	15	14,00	3,20	2,534	niskie
X autodestrukcyjność – akty	87	42,00	6,06	8,251	bardzo niskie
GLOBAL	279	148,00	41,91	29,40	niskie

Źródło: badania własne.

Tab. 10. Statystyka opisowa zmiennej autoagresja pośrednia

	N	Średnia	Mediana	Minimum	Maximum	SD
Kelly	154	139,12	140,00	87,00	197,00	23,595

Źródło: badania własne.

Tab. 11. Statystyka opisowa różnic płciowych zmiennej autoagresja pośrednia

	Średnia – grupa kobiet	Średnia – grupa mężczyzn	t	df	p
Kelley	140,68	136,86	0,989	152	0,324

Źródło: badania własne.

Badanie zależności pomiędzy obrazem siebie a zachowaniami agresywnymi pozwalają stwierdzić, że istnieje zależność pomiędzy poczuciem własnej wartości a następującymi składowymi agresji: AGRESJĄ POŚREDNIĄ, gdzie zależność ta przyjmuje wartość współczynnika korelacji r-Pearsona: $r = -0,2081$, przy poziomie istotności $p = 0,01$. Zależność ta charakteryzuje się małą siłą związku oraz ma charakter odwrotnie proporcjonalny, co oznacza, iż wraz ze wzrostem agresji pośredniej maleje poczucie własnej wartości; SKŁONNOŚCIĄ DO IRYTACJI – zależność ta przyjmuje wartość współczynnika korelacji r-Pearsona: $r = -0,3575$, przy poziomie istotności $p = 0,001$. Zależność ta charakteryzuje się średnią siłą związku oraz ma charakter odwrotnie proporcjonalny, co oznacza, iż wraz ze wzrostem skłonności do irytacji maleje poczucie własnej wartości; URAZĄ – zależność ta przyjmuje wartość współczynnika korelacji r-Pearsona = $-0,3909$, przy poziomie istotności $p = 0,001$. Zależność ta charakteryzuje się średnią siłą związku oraz ma charakter odwrotnie proporcjonalny, co oznacza, iż wraz ze wzrostem skłonności do urazy maleje poczucie własnej wartości; POCZUCIEM WINY – zależność ta przyjmuje wartość współczynnika korelacji r-Pearsona = $-0,4051$, przy poziomie istotności $p = 0,001$. Zależność ta charakteryzuje się dużą siłą związku oraz ma charakter odwrotnie proporcjonalny, co oznacza, iż wraz ze wzrostem poczucia winy maleje poczucie własnej wartości. W pozostałych przypadkach, tj. w przypadku: agresji fizycznej, negatywizmu, podejrzliwości oraz agresji słownej przeprowadzona analiza statystyczna nie wykazała istotnych wartości współczynnika korelacji r-Pearsona. Wyniki te potwierdzają brak istotnej zależności pomiędzy analizowanymi zmiennymi w badanej grupie.

Można założyć, że osoby agresywne będą miały skłonności do podwyższenia swojej samooceny globalnej. Na podstawie danych wynika, że jednostki agresywne zazwyczaj prezentują dość wysoką samoocenę świadomą, choć na poziomie nieświadomym posiadają niskie poczucie własnej wartości i to właśnie ta rozbieżność może być przyczyną niestabilności samooceny (Kernis i in., 1993). Jednostki takie szczególnie w sytuacji zagrożenia Ja i samooceny reagują złością i gniewem (Baumeister, Boden, 1996). Natomiast wyniki badań wykazują, iż tam gdzie analiza testem t-Studenta wskazuje na zależności między agresją a samooceną globalną o charakterze odwrotnie proporcjonalnym, tj. wraz ze wzrostem agresji pośredniej, skłonności do irytacji, skłonności do urazy i poczucia winy, maleje samoocena globalna, która rozumiana jest jako uogólniona, świadoma postawa wobec Ja, często zamiennie pojmowana jako poczucie własnej wartości. Jak wynika z badań nad agresją prowadzonych przez Bushmana i Baumeistera (1998), to narcyzm, a nie wysoka samoocena jest predykatem agresji. Jednak nie wszystkie osoby, które uzyskały w tym aspekcie wysoką ocenę, są narcystyczne. Negatywne konsekwencje wysokiej narcystycznej samooceny wynikają z jej niestabilności i generowanych przez nią tendencji obronnych (Rhodewalt, Morf, 1998).

Ogólnie całą grupę charakteryzuje umiarkowane poczucie własnej wartości (105 osób) a wysokim PWW charakteryzuje się 13 osób, a niskim PWW – 36 osób.

Analiza wysokiego poziomu agresywności wygląda następująco: agresja fizyczna – 45 osób, agresja pośrednia – 33 osoby, skłonność do irytacji – 40 osób, agresja słowna – 16 osób. Przeprowadzone badania wskazują, że agresja praktycznie nie koreluje z poczuciem własnej wartości, a tam gdzie te korelacje występują, to dotyczy to: niskiego poczucia własnej wartości u osób przejawiających agresję pośrednią (słaba korelacja), skłonności do irytacji (średnia korelacja), urazy (średnia korelacja) i poczucia winy (silna korelacja). Z drugiej strony wynik ten może świadczyć o tym, iż agresywne zachowanie może wynikać również z niskiej samooceny. Można to tłumaczyć tym (za: Majchrzyk, 2001), iż agresja w tym wypadku wynika z rozbieżności między Ja-idealnym a Ja-realnym. Ocena samego siebie jest przyczyną konfliktu i napięcia w obszarze obrazu własnej osoby, tzn. między tym, jaka jednostka jest, a jaka chciałaby być. Odczucie dysonansu powoduje wystąpienie wysokiego poziomu pobudzenia, który podobny jest do lękowego i może prowadzić do ciągłego postrzegania napotykanymi sytuacji jako zagrażających. Zachowanie agresywne pozwala na ponowną ocenę Ja w taki sposób, że niska samoocena na poziomie nieświadomym przeistacza się w świadomą potężną, chwalebłą samoocenę fasadową – można zauważyć, że przeprowadzona w badaniach analiza wykazała zależności odwrotnie proporcjonalne w takich podskalach agresji, jak: agresja pośrednia, skłonność do irytacji, uraza i poczucie winy. Dwie z tych podskal, tj. agresja pośrednia i skłonność do irytacji, wchodzi w wiązki skupień agresywności (Buss, Durkee, za: Kosewski 1967). Uraza odnosi się do wrogości – osobowościowych predyspozycji, a poczucie winy prawdopodobnie nie wchodzi w atrybuty agresji. Zatem z powyższej analizy można wysunąć wniosek, iż agresja nie koreluje z samooceną globalną. Samoocena globalna koreluje z AGRESJĄ POŚREDNIĄ w stopniu słabym. Oznacza to, iż osoby, które mają skłonności do przemieszczania wrogich impulsów na przedmioty, czy inne osoby, poprzez zachowania nie wprost, np. rozsiewanie plotek, prezentują niską samoocenę. Osoby te zachowują się w sposób agresywny, poprzez cieszenie się z cudzych porażek i szkodenia innym nie w sposób jawny, a bardziej wyrafinowany; wyładowują swoją złość na przedmiotach czy okazują zły humor. Wydają się osobami zawistnymi, które same mają niskie poczucie wartości i nie potrafią konstruktywnie podnieść swojej samooceny. Być może ten sposób agresji nie zdobywa uznania wśród otoczenia. Środowisko nie respektuje takich osób, a jednostki te nie są w stanie zamienić swojej fasadowej niskiej samooceny na samoocenę pozytywną. Również przez krzywdzenie innych, sami podnoszą sobie samoocenę, bez względu na to, co myśli o nich środowisko. SKŁONNOŚĆ DO IRYTACJI – ujawniająca się w drażliwości, porywczoci i zrzędlivosti – koreluje z niskim poczuciem wartości w stopniu średnim. Takie osoby trudno zadowolić, często nie panują nad sobą, są wybuchowe i narzekające. Często zachowania te nie są aprobowane przez otoczenia, co wtórnie może prowadzić do zaniżenia samooceny. URAZA koreluje w stopniu średnim z niskim poczuciem własnej wartości. Osoby ze skłonnością do urazy mają

Tab. 12. Analiza testem t-Studenta pomiędzy zmienną: agresja a zmiennymi: obraz własnej osoby i samoocena globalna – wyniki surowe

Zmienne	PWW	Kontrola emocjonalna	Emocjonalny ton	Obraz własnego ciała	Relacje społeczne	Morale	Cele: wykształcenie i zawód	Postawy seksualne	Relacje rodzinne	Kontrola światła zewnętrznego	Psychopatologia	Przystosowanie
Agresja fizyczna	-,0198	,1004	,1026	,0640	,1443	-,2957	,1030	,0017	-,0072	,0119	,0003	-,1247
	p = ,808	p = ,215	p = ,205	p = ,430	p = ,074	p = ,000	p = ,204	p = ,983	p = ,930	p = ,883	p = ,997	p = ,123
Agresja pośrednia	-,2081	-,0465	-,0820	-,0091	-,2775	,0440	-,2836	-,1868	-,2612	-,1902	-,1502	-,1898
	p = ,010	p = ,567	p = ,312	p = ,911	p = ,000	p = ,588	p = ,000	p = ,020	p = ,001	p = ,018	p = ,063	p = ,018
Skłonność do irytacji	-,3575	-,1026	-,0723	-,0371	-,2388	-,0606	-,1638	-,1692	-,1328	-,1608	,0581	-,2568
	p = ,000	p = ,205	p = ,373	p = ,648	p = ,003	p = ,455	p = ,042	p = ,036	p = ,101	p = ,046	p = ,474	p = ,001
Negatywizm	-,1099	-,0504	,0892	,0350	-,3002	,0251	-,1424	-,1026	-,1448	-,1878	-,0101	-,1398
	p = ,175	p = ,535	p = ,271	p = ,666	p = ,000	p = ,758	p = ,078	p = ,206	p = ,073	p = ,020	p = ,901	p = ,084
Uraza	-,3909	-,2855	-,1615	,0836	-,2042	-,0991	-,2592	-,1833	-,2840	,0679	,1614	-,2060
	p = ,000	p = ,000	p = ,045	p = ,303	p = ,011	p = ,221	p = ,001	p = ,023	p = ,000	p = ,403	p = ,046	p = ,010
Podjezrzliwość	-,1325	-,0413	-,0230	,0551	-,1524	,0730	-,0467	-,0124	-,2170	-,0060	,0223	-,0227
	p = ,101	p = ,611	p = ,777	p = ,497	p = ,059	p = ,368	p = ,565	p = ,879	p = ,007	p = ,941	p = ,784	p = ,780
Agresja słowna	,0830	,0710	,1310	,0212	-,1281	,1513	-,0901	-,1190	-,1344	-,1049	-,0318	,0680
	p = ,306	p = ,382	p = ,105	p = ,794	p = ,113	p = ,061	p = ,266	p = ,141	p = ,096	p = ,195	p = ,695	p = ,402
Poczucie winy	-,4051	-,2591	-,2990	-,1432	-,1347	,2045	-,1742	-,1627	-,2775	-,1506	-,1197	-,1078
	p = ,000	p = ,001	p = ,000	p = ,076	p = ,096	p = ,011	p = ,031	p = ,044	p = ,000	p = ,062	p = ,139	p = ,183

PWW – poczucie własnej wartości

Zródło: badania własne.

wdrukowane poczucie krzywdy, są rozgniewane na świat i rozgoryczone. Można przypuszczać, iż ich gniew wynika z niskiego poczucia własnej wartości. Osoby odczuwają poczucie winy, gdyż przekraczają pewne normy i nie są takie jakie chciałyby być, co jest charakterystyczne również dla jednostek autoagresywnych. POCZUCIE WINY, które koreluje z niskim poczuciem własnej wartości w stopniu silnym, jest specyficzne dla jednostek nie tylko agresywnych, lecz także autoagresywnych. Poczucie winy pojawia się w wyniku doświadczenia nieakceptowalnych uczuć w konsekwencji rozbieżności między spostrzeganymi własnymi cechami i zachowaniami a standardami. Stan ten pojawia się także w wyniku transgresji (przekroczenia, załamania) jakiejś istotnej normy (Florkowski i in., 2005). Poczucie winy nasila skłonności do samokarania, które jest charakterystyczne dla osób autodestrukcyjnych i będących w depresji. Motyw samokarania zmniejsza przykre napięcie, wynikające z przekroczenia wewnętrznych standardów, że zrobiło się coś złego. Grudziński i Florkowski (2005) przypuszczają, iż w wyniku transgresji u ludzi pojawiają się objawy afektywne, charakterystyczne dla depresji, a co za tym idzie – niskie poczucie własnej wartości.

WNIOSKI

Udzielenie jednoznacznej odpowiedzi na zadane pytanie badawcze oraz stawiane hipotezy wydaje się trudne, gdyż – jak wynika z przeprowadzonych badań i uzyskanych wyników – brak jest jednoznacznych rozstrzygnięć. Nie potwierdzono wynikami badań własnych, że osoby autodestruktywne mają niższą samoocenę niż osoby agresywne. Przeprowadzone badania wskazują jedynie na tendencję do zaniżonej samooceny u osób autodestrukcyjnych. Różnice w zakresie samooceny pomiędzy osobami agresywnymi a autodestrukcyjnymi nie są istotne statystycznie. Ponadto nie potwierdziła się hipoteza druga, tzn. jednostki agresywne nie charakteryzują się bardziej pozytywnym obrazem siebie niż osoby autodestruktywne. Wyniki wskazują, że obraz siebie w obydwu grupach badawczych był podobny.

Z przeprowadzonych badań wynika, że osoby przejawiające AGRESJĘ FIZYCZNĄ mają mniejszą samoświadomość wartości moralnych. Z innych przejawów agresywności zauważa się, że AGRESJA SŁOWNNA nie koreluje z żadną ze skal obrazu siebie, a osoby przejawiające AGRESJĘ POŚREDNIĄ i SKŁONNOŚĆ DO IRYTACJI zdają się mieć charakterystyczny obraz siebie. W obrazie tym widzimy: niskie poczucie własnej wartości, niezadowolenie z posiadanych relacji społecznych; jednostki te nie czują wsparcia ze strony rodziców, a emocjonalny klimat domu oceniają negatywnie; jednostki te nie prezentują swobody seksualnej – integracja popędu seksualnego, życia emocjonalnego i funkcjonowania społecznego nie jest prawidłowa; cechuje ich niska kontrola świata zewnętrznego; niezbyt aktywnie podejmowane są działania związane z nauką

oraz planowaniem zawodowej przyszłości; w obrazie tym widoczna również jest słaba efektywność mechanizmów przystosowawczych. Podobny obraz siebie mają jednostki przejawiające SKŁONNOŚĆ DO URAZY, tyle że w ich obrazie dostrzega się również słabą kontrolę emocjonalną i niezrównoważenie emocjonalne, natomiast brak tu korelacji z niską kontrolą świata zewnętrznego. Jednostki AUTOAGRESYWNE BEZPOŚREDNIO: mają niskie poczucie własnej wartości; nie radzą sobie z impulsami płynącymi ze świata wewnętrznego; są niestabilne uczuciowo; ich relacje społeczne są odczuwane jako niezadowolające, a relacje rodzinne jako niepełnowartościowe, brakuje im wsparcia ze strony rodziny; niezbyt aktywnie podejmują działania związane z nauką i planowaniem swojej zawodowej przyszłości; dodatkowo nastolatki te nie radzą sobie z frustracjami płynącymi z otoczenia. Obraz siebie jednostek AUTODESTRUKTYWNYCH POŚREDNIO przedstawia się następująco: jednostki mają niskie poczucie własnej wartości; bardzo negatywnie opisują swoje relacje z przyjaciółmi i kolegami; niezbyt aktywnie podejmują działania związane z nauką i planowaniem swojej zawodowej przyszłości; ich emocjonalny stosunek do rodziny jest raczej negatywny, źle opisują swoje relacje z bliskimi; nie radzą sobie z frustracjami płynącymi z otoczenia.

Dla wszystkich prezentowanych klas zachowań wspólne wydaje się odczuwanie niskiego poczucia własnej wartości, z tym że największą korelację odnotowuje się pomiędzy PWW a AUTODESTRUKCJĄ BEZPOŚREDNIĄ I POŚREDNIĄ – są to korelacje o dużej sile związku. O średniej sile związku mogą świadczyć korelacje z czynnikiem wrogości, takim jak URAZA, oraz czynnikami agresji: AGRESJĄ POŚREDNIĄ i SKŁONNOŚCIĄ DO IRYTACJI. Najniższe poczucie własnej wartości prezentują jednostki bezpośrednio autoagresywne. Tak więc udzielenie jednoznacznej odpowiedzi na zadane pytanie badawcze oraz stawiane hipotezy wydaje się trudne, gdyż jak wynika z przeprowadzonych badań i uzyskanych wyników, brak jest jednoznacznych rozstrzygnięć. Z literatury przedmiotu można dowiedzieć się, że jednostki agresywne są skłonne prezentować fasadową wysoką samoocenę, za którą kryje się niskie poczucie własnej wartości.

Można zaobserwować, że badana grupa charakteryzuje się wysoką agresją fizyczną, przeciętną agresją pośrednią, wysoką agresją słowną oraz niską skłonnością do irytacji, wysokim negatywizmem, urazą i podejrzliwością, tudzież przeciętnym poczuciem winy; niską autodestrukcją bezpośrednią oraz średnią autodestrukcją pośrednią. Obraz grupy cechuje się: niską kontrolą emocjonalną, ale zrównoważeniem emocjonalnym, umiarkowanymi relacjami społecznymi, natomiast niedającymi wsparcia relacjami rodzinnymi, niskimi aspiracjami zawodowymi, zamkniętością postaw seksualnych oraz brakiem akceptacji zmian zachodzących w ciele powstałych w okresie dojrzewania (choć to ciekawe, gdyż w wynikach badań nie ma ani jednej korelacji z obrazem własnego ciała), nie ma objawów psychopatologicznych, ale za to jest słaba kontrola świata zewnętrznego i nieefektywności mechanizmów przystosowawczych. Tym, co w obrazie siebie osób agresywnych i autodestruktywnych pokrywa się z obrazem całej grupy, jest między innymi: posiadanie niskich aspiracji zawodowych, złe relacje rodzinne, brak

kontroli emocjonalnej oraz kontroli świata zewnętrznego, a także postawa zamknięta wobec zachowań seksualnych i słaby system mechanizmów przystosowawczych.

Analiza uzyskanych wyników wskazuje również na to, że agresja i autoagresja nie stanowią dwóch wykluczających się zachowań. Aczkolwiek bardziej zasadne jest wnioskowanie, że to osoby autoagresywne są skłonne do ujawniania również agresji za pośrednictwem wrogości – szczególnie widoczne jest tu przejawianie agresji pośredniej, irytacji i urazy. Agresja fizyczna również współwystępuje z autodestrukcją bezpośrednią, jednakże jest to związek o słabej sile i ujawnia się w intensywności przeżywanych emocji, poczuciu niewystarczającej kontroli impulsów, aleksytymii i bezpośrednich aktach autodestrukcji. Także chroniczna autodestruktywność ma wiele współzależności z agresją i wrogością. Ogólnie zachowania opisane w niniejszych badaniach służą redukcji napięcia, obniżeniu poziomu pobudzenia i pełnią funkcję adaptacyjno-obronną.

LITERATURA

- Aronson, E. (2002). *Człowiek – istota społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Babiker, G., Arnold, L. (2001). *Autoagresja, mowa zranionego ciała*. Gdańsk: GWP.
- Baron, R., Richardson, D.R. (1994). *Human aggression*. New York: Plenum Press.
- Baumeister, R.F., Smart, L., & Boden, J.M. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 103(1), 5-33.
- Baumeister, R.F. (1991). The Self against Itself: Escape Or Defeat? W: Rebecca C., Curtis R.C. (eds.), *The relation self. Theoretical convergences in psychoanalysis and social psychology*. New York: Guilford Press, 238-265.
- Berkowitz, L. (1998). *Aggressive personalities*. New York: Plenum Press.
- Blasticovich, J. i in. (1991). *Measures of personality and social psychological attitudes*. San Diego, CA, US: Academic Press, xiv.
- Bushman, B.J., & Baumeister, R.F. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 219-229.
- Crocker, J., Major, B. (1989). Social stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma. *Psychological Review*, 96, 608-630.
- Florkowski A. i in. (2005). Ocena wpływu czynników psychospołecznych na występowanie epizodów depresyjnych. *Lęk i Depresja*, t. 10, nr 1, 3-9.
- Frączek, A. (1995). *Z zagadnień psychologii agresji*. Warszawa: PWN.
- Kernis, M.H. i in. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 65(6), Dec 1993.
- Kinecka, J. (2006). W labiryncie emocji. O samouszkodzeniach, regulacji emocji i psychoanalizie. W: A. Suchańska, J. Wycisk (red.), *Samouszkodzenia. Istota, uwarunkowania, terapia*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Kozielecki J. (1986). *Psychologiczna Teoria Samowiedzy*. Warszawa PWN.
- Kosewski, M. (1967). *Wprowadzenie do skali agresji Buss-Durkee (Nastroje i Humory)*. Warszawa: OBP.
- Krahe, B. (2005). *Agresja*. Gdańsk: GWP.
- Kubacka-Jasiecka, D. (2006). *Agresja i autodestrukcja z pespektywy obronno-adaptacyjnych dążeń Ja*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Kucharewicz, J., Roszkowska, A. (2007). *Zachowania agresywne dziewcząt i chłopców popełniających czyny karalne w świetle badań Skali Agresji Bussa-Durkee (1961)*. „Chowanna” R. L (LXIII), T. 1 (28), 25-38.
- Łukaszewski, W. (1974) *Osobowość : struktura I funkcje regulacyjne*, Warszawa, PWN.
- Mruk, C. (2006). *Self-Esteem research, theory, and practice: Toward a positive psychology of self-esteem (3rd ed.)*. New York: Springer.
- Majchrzyk, Z. (2001). *Nieletni, młodociani i dorośli sprawcy zabójstw. Analiza procesów motywacyjnych i dyspozycji osobowości*. Warszawa.
- Offer D., Ostrov E., Howard K. (1982). *The adolescent: A psychological self-portrait*. New York: Basic Books.
- Ranschburg, J. (1993). *Lęk, gniew, agresja*. Warszawa: WSiP.
- Rhodewalt, F., Morf, C.C. (1998). On self-aggrandizement and anger: A temporal analysis of narcissism and affective reactions to success and failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 74(3), 672-685.
- Roszkowska, A., Kucharewicz, J. (2004). Agresja jako podłoże zachowań przestępczych nieletnich. W: J.M. Stanik (red.), *Przestępczość nieletnich. Podłoże, geneza, motywy*. Katowice.
- Suchańska, A. (1998, 2001). *Przejawy i uwarunkowania psychologiczne pośredniej autodestruktywności*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Suchańska, A. (2006). Czynniki ryzyka- specyfika samouszkodzeń czy autodestrukcji? W: A. Suchańska, J. Wycisk (red.), *Samouszkodzenia. Istota, uwarunkowania, terapia (19-30)*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Suchańska, A., Wycisk, J. (red.). (2006). *Samouszkodzenia. Istota, uwarunkowania, terapia*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.

ZACHOWANIA AGRESYWNE I AUTODESTRUKTYWNE A ICH WPLYW NA POSTRZEGANIE SIEBIE PRZEZ ADOLESCENTÓW

STRESZCZENIE: Okres dojrzewania wiąże się ze zmianami biopsychospołecznymi, które stanowią dla osoby wiele wyzwań, a także źródło problemów. Jest on nazywany okresem buntu i kryzysu tożsamości. Ze względu na doświadczane czynniki stressogenne z tym okresem związane, środkami zaradczymi mogą stać się zachowania agresywne lub autodestruktywne u młodzieży. Zachowania te służą adaptacji do zmieniających się warunków, wpływają na postrzeganie siebie młodej osoby. Celem badań własnych jest określenie różnic w zakresie samooceny oraz postrzegania własnego Ja przez osoby agresywne i autodestruktywne. W badaniu wzięło udział 154 adolescentów o średniej wieku 17 lat. Metodę badawczą stanowiły kwestionariusze do badania samooceny oraz zachowań agresywnych. Wyniki nie potwierdziły istnienia istotnych różnic pomiędzy osobami agresywnymi i autodestruktywnymi.

SŁOWA KLUCZOWE: agresja, autodestrukcja, zachowania agresywne, zachowania autodestruktywne, samoocena, obraz siebie

**INFLUENCE OF AGGRESSIVE BEHAVIOUR
AND AUTOAGGRESSIVE BEHAVIOUR ON ADOLESCENCES**

SUMMARY: This article presents destructive behavioral, by which is meant the aggressive and auto-aggressive behaviour in indirect and direct forms. A particular object of the research was study the potential differences in self-image presented by the aggressive and self-injurious adolescent individuals. The study also addressed the issue of examining the thesis that aggression and selfaggression are mutually exclusive.

The empirical part of the article presents the research conducted on a group of young people aged 16-20 years. The results showed that there is a significant relation between low self-esteem and self-destructiveness behaviour. Researches have shown that people who show aggression are also characterized by low self-esteem, but it is only in the case of the indirect aggression. Significant correlation is not observed in the case of manifesting physical and verbal aggression. Studies have also shown that individuals with low self-esteem have tendency to irritation and injury. The presented results provide information on certain characteristics which are common to the aggressive and self-destructive individuals. A similar self-image is characterized by individuals with a tendency to resentment and self-destructiveness syndrome. Low emotional control and emotional lability is a characteristic of self-image self-injurious individuals and prone to injuries individuals.

The last stage of my work was to verify the claim – whether aggression and self-aggression are mutually exclusive. Correlation of these was high, especially characteristic of both types of behaviour is to keep the disadapted beliefs about their worthlessness and also the act of self-mutilation. It turns out that these individuals have many common problems. As in the group were less self-aggressive individuals than aggressive people, so the results presented here it can be assumed that self-injurious individuals present increased irritability and are much prone to resentment. They have quite big sense of guilt and tendency to use indirect aggression and to project enmity of the environment, they are also suspicious.

From my research it appears that the aggressive behaviour does not represent a specific self-image, that means we cannot talk about the typical self-image of individuals manifesting aggressive behaviour.

KEYWORDS: aggression, autoaggression, aggressive behaviour, autoaggressive behaviour, self-image